

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aan-
dacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

18de-eeuwse krantentaal

Kranten bevatten ook vroeger al veel vreemde woorden. In 1758 schreef een zekere Johann Hermann Knoop dat "een gemeen [= gewoon] man, 't zy landman [= boer] of gemeen burger de courant zo wel niet lezen en verstaan kan als een geletterde, schoon vele daar onder wel wenschten zulks te kunnen doen". Om de gewone mensen een handje te helpen, publiceerde Knoop een geschrift getiteld *Kort onderwys, hoedanig men de couranten best lezen en gebruiken kan*.

Actie

In het voorwoord wijst Knoop op het belang van kranten om op de hoogte te blijven van "wat er in de wereld omgaat". Een voor-

waarde om kranten te kunnen lezen is "Dat men de vreemde woorden moet verstaan die dikwyls in de couranten gebruikt worden." Als hulpmiddel volgt een woordenlijst van ruim honderd pagina's, met omschrijvingen in het Nederlands. Het zijn bijna allemaal Franse of Latijnse leenwoorden, en de meeste zijn niet specifiek voor kranten. Zo vermeldt Knoop bij *abstinentie* als toelichting "onthouding", en bij *abus* "dwaling, doling, misslag, misbruik".

Maar af en toe voegt hij informatie toe over het specifieke gebruik van het woord in kranten. Zo schrijft hij bij *actie*: "Een doening. Daad. Stuk werk. Betekent in de couranten meest een kleine

bataille of schermutzeling." Dit is interessant; kennelijk werd *actie* in de journalistiek al in 1758 gebruikt als eufemisme voor een militaire actie.

Knoop geeft boeiende inkijkjes in gebruiken. Zo heeft hij *bastounades* als ingang opgenomen, met als verklaring: "stok-slagen". Hieraan voegt hij toe: "Dit geschiedt onder de Hollandsche troupen hedendaags niet meer, of zelden, gelyk wel voor dezen [voorheen]." *Bastonnade* is een Frans leenwoord, en het Frans heeft het op zijn beurt ontleend aan het Italiaanse of Spaanse *bastonata*, dat afgeleid is van *bastone* ('stok'). Een *bastonnade* was een speciale straf, waarbij de gestrafte met een stok op de voetzolen of de rug werd geslagen.

Islam

Van de buitenlanden gaat de meeste aandacht uit naar Turkije. Dat is niet vreemd: in de achttiende eeuw werden er diverse Russisch-Turkse oorlogen gevoerd die van invloed waren op heel Europa. Knoop verklaart in zijn woordenboek de volgende 'Turkse' begrippen voor de krantenlezer: *alcoran* ("het wetboek der Turken"), *mameluck* ("een christ die Turk geworden is"), *mosqueé* ("een kerk der Turken"), *porte* ("dus [zo] word in de couranten dikwyls 't Turksche Hof genoemd"), *rengaat* ("een afvaller van zyn religie: dog [doch] word daar door meest verstaan, een zodanige, die van de christelyke religie tot de Turksche dwaling overgaat"). Interessant aan dit lijstje is dat de kennis van de islam via Turkije verliep, en dat de kennis van Turkije op haar beurt via Frankrijk liep. De woorden *alcoran* en *mosqueé* zijn aan het Arabisch ontleend via het Frans. In *alcoran* is het Arabische lidwoord *al* nog aanwezig, dat we hebben bewaard in *alcohol* en *alkali*.

Porte voor 'Turkse regering' is een verkorting van "verheven of

hoge porte". Dit gaat terug op het Franse *la sublime porte*, een vertaling van de Turkse titel voor het hof en de regering van de sultan: *bab i ali* ('hoge poort'), ontleend aan het Arabische *bāb 'ālī* ('deur, poort' en 'verheven'). Het was oorspronkelijk de naam van het gebouw waar de grootvizier en zijn staf zetelden.

De benaming *mammeluk* gaat via het Frans terug op het Arabische *mamlūk*, dat staat voor '(blanke) slaaf', gebruikt voor soldaten van een Egyptische ruitermilitie. De oorspronkelijke *Mammelukken* vormden een (Mongoolse) dynastie die in 1250 in Egypte de macht had overgenomen en tot 1517 regeerde. Doordat in de Middeleeuwen in islamitische legers veel *mammelukken* dienden, werd *mammeluk* synoniem met 'afvallige, christen die tot de mohammedaanse leer is overgegaan', hetzelfde dus als een 'rengaat'.

Woordenrijk

De krantenleeswijzer van Knoop bevat ruim 2600 vreemde woorden, waarvoor zeker wel Nederlandse alternatieven bestonden, want onze taal is volgens Knoop "woorden-ryk genoeg". Maar, zo verzucht hij, het gebruik van vreemde woorden is "een gewoonte der courantiers geworden, die zedert lange jaren in gebruik is".

Intussen maakt het boekje nieuwsgierig naar wie deze schrijver nu eigenlijk was, en wat hem bewoog. Knoop noemde zich "liefhebber en bevorderaar der nuttige wetenschappen", maar zijn publicatie was niet uitsluitend ingegeven door idealisme. Hij was een broodschrijver, die rond 1745, na achttien jaar dienstbetrekking als hovenier bij prinses Maria Louise van Hessen-Kassel, wegens dronkenschap was ontslagen. Hoewel hij daarna veel publiceerde, bracht zijn alcoholverslaving hem uiteindelijk in het armenhuis. <

Krantenleeswijzer van Johann Hermann Knoop uit 1758.